

Buji Ferenc

A VÉDÁNTA METAFIZIKAI ALAPJAI. A LÉTÖRVÉNY (*SZANSZÁRA*)*

A távol-keleti ember számára a világ nem világ, vagyis elsősorban nem kozmosz és univerzum, hanem *szanszára*, létörvény, a lények és létezők szakadatlan átalakulása, születése és halála. A védánta tehát nem a rendezettség oldaláról közelíti meg a világot (gör. *koszmosz*), nem is az egyetemesség vagy inkább egység oldaláról (lat. *uni-versus* – „egy irányba fordult”), hanem az állandótlanság oldaláról. Számára a világ nem egy stabil rend – amit éppen ez a rend szervez világgá, univerzummá –, hanem az egyetemes állandótlanság hontalan hona, mely egyetlen elemét – legyen az érzéketlen létező, érzékekkel és értelemmel felruházott lény – sem engedi megállni egy pillanatra sem, hanem újra és újra, szünet nélkül tovahajtja. Ezt a távol-keleti szemléletmódot csak felszínes rátekintésből lehetne azonosítani azzal a modern, főként tudományos alapú szemlélettel, amely szerint az egész világ alapjellemezője a mozgás, anyag nincsen mozgás nélkül, és a mozgás az anyag elidegeníthetetlen energia-aspektusát képviseli. Tárgyi értelemben, vagyis mint fenomenológiai leírás a kettő kétségtelenül sok hasonlóságot mutat, ám alanyi értelemben, vagyis a hozzá való viszony vonatkozásában éppen ellentétes a keleti és a nyugati felfogás. A nyugati ember egyéni és társadalmi létében ugyanis egyaránt a folytonos változás, átalakulás, „lendület”, aktivizmus jegyében él – vagyis az *idő* jegyében. Az az örült hajsza, a szüntelenül újratermelt *új*-nak az a lázas fogyasztása, ami különösen a nagyvárosi létet jellemzi, az új-ságoknak az a dömpingje – legyenek azok egyszerű információk, nyomtatott újságok vagy folytonosan megújuló termékek –, amely jelenleg elárasztja az emberiséget, világosan mutatja, hogy a nyugati ember eljegyezte magát a folytonos átalakulással, az idővel – vagyis a *szanszárával*. Lényege szerint a nyugati életfelfogás nem más, mint az idő kultusza, vagyis a változásnak, a folytonos átalakulásnak és végül is a *szanszárának* a kultusza.¹ A *szanszárával* való összefonódás és a *szanszára* mesterséges társadalmi és egyéni generálása a

* Forrás → *A halhatatlanság virágfüzére. Részletek a Jóga Vászisthából* (Budapest, 2011, Kairosz Kiadó), p. 39–46.

¹ Ebből a szempontból teljesen mellékes, hogy maga a *szanszára* kifejezés hiányzik a nyugati ember önmagáról való gondolkodásának szótárából. Mindenesetre minden tételes materializmusnál és ateizmusnál világosabban mutatja ez, hogy a nyugati ember, bárhogy is definiálja világszemléletét, elkötelezte magát az isteni állandósággal oppozícióban álló princípium mellett.

nyugati embernek *szíviügye*. A modern-posztmodern ember egyetlen állandóságot ismer: *a változás állandóságát*. De aki képes a felszín mögé nézni, az láthatja, hogy ez a folytonos mozgásban-lét voltaképpen mozgási tehetetlenség, egyfajta sodródás.²

A tradicionális ember általában és az autentikus, vagyis a nyugati hatástól még befolyásolatlan keleti ember éppen ellenkező módon állt hozzá a *szanszárához*: éppen hogy tompítani akarta a *szanszára* hatását, minél inkább ki akarta vonni magát a *szanszára* befolyása alól, s még ha hirtelen és gyors cselekvésre is adta a fejét, az mindig a nyugalomból indult ki és a nyugalomba tért vissza – vagyis a cselekvésnek nemcsak a forrása, hanem a beteljesedése is a nyugalom volt. A nyugalom és a mozgás, sőt a meditatív nyugalom és a magas fokú akciónalitás egysége a keleti ember eszménye, mint ahogy azt a távol-keleti harcművészetekből jól láthatjuk.

A keleti és nyugati szemléletmód különbözősége talán semmiből sem látszik annyira világosan, mint abból, hogy miképpen értelmezik a „reinkarnáció” fogalmát.

Láthattuk, hogy a *szanszára* a keletkezés és elmúlás, születés és halál, tenyészet és enyészet világa. *Bármi* is legyen része a *szanszárának*, az alá van vetve a létesülés-pusztulás, az újralétesülés-újrapusztulás megállíthatatlan körforgásának. Magától értetődően nem kivétel ez alól az ember sem. A reinkarnáció, vagyis a folytonos újraszületés és *újrahalás* tehát egyszerűen az egyetemes átalakulás és állandótlanság következménye, specifikusan az ember vonatkozásában. Az emberi újratestetöltés eszméje csak ezen az egyetemes, a létesült világ egészére vonatkozó koncepción *belül* nyer értelmet. A nyugati pszeudo- avagy vulgárorientalizmus³ azonban megfosztotta a reinkarnációt egyetemes kozmológiai-metafizikai alapjától. A nyugati szemléletmód a reinkarnációt már nem az egyetemes hányattatás világának kontextusában látja, amelyben a valóságról leszakadt embert ideát a sors erői, odaát a *bardó*⁴ „karmikus szelei” szenvedésből szenvedésbe űzik, hanem a földi halhatatlanság, a materiális öröklét lehetőségének tartja.⁵

² Ez a másik oldala annak, amit a nyugati ember „dinamizmusnak” nevez. Valójában az aktivitás éppúgy megnyilvánulhat a nyugalomban (megállítás és nyugalomban tartás), mint a mozgásban (mozgásba hozás és mozgásban tartás). Az aktivitás egyoldalúan kinetikus értelmezése árulkodó jele annak, hogy a modern nyugati ember számára nem az aktivitásnak, hanem egyszerűen csak a mozgásban létnek és a folytonos változásnak van kiemelt jelentősége.

³ Ez alatt nem a tudományos orientaliztikát értem, hanem mindazokat a modern „ezoterikus” irányzatokat, amelyek közvetlenül vagy közvetve felhasználják a keleti doktrínákat.

⁴ A halál és az új születés közötti átmeneti állapot tibeti neve.

⁵ Ugyanezt a szerepet tölti be Nietzsche-nél az örök visszatérés abszurditásig fokozott eszméje, amelyet az életigenlés legmagasabb formájaként dicsőít: „Ember, a te egész életed mint egy

Ennek megfelelően a reinkarnációnak csupán az újraszületés-aspektusát látja, újrahálás-aspektusát már nem.⁶

Ugyanakkor arról sem szabad megfeledkeznünk ebben a vonatkozásban, hogy az autentikus keleti tanítás szerint ugyan van reinkarnáció, de nincs egy stabil entitás – például egy olyan lélek, amely az összes tapasztalat szubsztrátuma és vonatkoztatási pontja –, amelyik folytonosan inkarnálnódna. S még ha lenne is egy efféle entitás, amely a pszichikus szubsztancia folytonosságát biztosítaná, akkor is hiányozna a tudati kontinuitás (amelyben magától értetődően az emlékezés játszik kardinális szerepet). Ugyanis nem az a fontos, hogy fennmaradjon mindig ugyanaz a testi vagy lelki szubsztancia (mindkét területen már a földi élet során is óriási változások állnak be), hanem hogy fennmaradjon az én-tudati kontinuitás. Ennek hiányában semmit sem érnek az én-tudat szubsztanciális bázisát képező szomatikus és pszichikus hordozók avagy támasztékok esetleges folytonosságai.⁷

Egy-egy inkarnációs sorozat tehát olyan különálló énekből áll, amelyek között nincs én-tudatbeli kontinuitás. Lehet azt állítani első személyben fogalmazva, hogy „én újraszületek” – de nem az én éneként, hanem immár egy másik éneként. A reinkarnációs sorozat egyes „stációit” tehát nem az énség köti össze, hanem egyfajta supraorganikus pszichikus vitalitás, illetve más megközelítésből a karmikus tendenciák nyalábja.⁸ A személyiség-hordozó elemek újraszületeése – legyenek azok testi vagy lelki természetűek – egyáltalán nem foglalja magában a személyiség újraszületeését. Olyan ez, mint amikor az egyik élőlény elpusztul és annak szerves vagy szervetlen elemeiből egy másik élőlény jön létre. Ekkor az első élőlény újraszületek, de a két lény közötti kontinuitást csupán a korporális

homokóra mindig újra megfordul és újra lefut, közben egy hosszú-hosszú perc, amíg az összes feltétel, amelyből lettél, a világ körforgásában újra találkozik. S akkor újra megtalálsz minden fájdalmat és minden gyönyört és minden barátot és minden ellenséget és minden reményt és minden fűszalat és minden napfényt, az összes dolgok teljes együttesét.” Nem más ez Nietzsche-nél, mint a *szanszára* apoteózisa, jellegzetes esete annak, amikor az ember a szükségből farag erényt: „Aki nem hisz a mindenség körforgásában, annak az önkényes Istenben kell hinnie” (az idézetek forrása Blazovich Jákó: *Krisztus embere* [Budapest, 1942, Korda Rt.], p. 274. és 276.).

⁶ A reinkarnációval kapcsolatban lásd „A reinkarnáció hindu és buddhista elmélete” című tanulmányomat (Buji Ferenc: *Az emberré vált ember* [Budapest, 2009, Kairosz Kiadó], p. 79–138.).

⁷ Ez már a tudatzavar bizonyos formáinál (totális vagy részleges amnézia, avagy személyiség-hasadás) is jól látható: hiába maradnak meg az én-tudat szubsztanciális bázisát képező szomatikus és pszichikus támasztékok, a tudatzavar által születő új én-tudat semmilyen kapcsolatot nem tart a megelőző én-tudattal.

⁸ A hindu és buddhista reinkarnáció-értelmezés e tekintetben természetesen különböző interpretációt nyújt, de már egy kicsit alaposabb vizsgálódás után is jól láthatók a két értelmezésmód közös gyökerei.

elemek azonossága fogja képviselni és biztosítani. S ahogy a szétesett organikus struktúra nemcsak egy, hanem több új organikus struktúrát is „táplálhat”, éppúgy a reinkarnációs sorozatok sem feltétlenül egyenes vonalúak: egy ember egyszerre több emberben vagy több síkon – emberi, emberalatti és emberfeletti síkokon – is újraszülethet, illetve egy embernek egyszerre több karmikus őse is lehet.

Az állandótlanságnak ebben a világában tehát nem lehet semmiféle én- vagy lélek-princípium, amely a folytonos halálok és születések során megőrizné autoidentifikatív állandóságát. Minden születésnél egy új és előzmények nélküli én születik, és pedig a személyiség szubsztanciális alapjának és esszenciális forrásának, vagyis a szomatikus-pszichikus együttesnek és az átmikus „besugárzásnak” az egyesüléséből. Mivel azonban egy specifikus létkontextusba születik, éppúgy átveszi annak sajátosságait, mint ahogy az öröklődés során a gyermek is átveszi apjának és anyjának sajátosságait egészen külső megjelenéséig elmenően, *ám anélkül, hogy énje szülei énjének folytatódása lenne*, illetve anélkül, hogy szülei „reinkarnálnának” benne a kifejezés vulgár-reinkarnacionista értelmében.

Srí Rámakrisna hasonlata kiválóan megvilágítja, hogy a reinkarnáció során mi történik: „Miután a fazekas elkészíti az agyagedényeket, kiteszi őket a napra. Nem láttatok még, hogy vannak edények, amelyeket tűzben égetnek ki, másokat pedig nem égetnek ki? Amikor a kiégetetlen agyagból készült edény összetörik, a fazekas felhasználja az anyagát, hogy új edényt formázzon belőle, ám ha kiégetett edény törik össze, annak darabjai többé már nem használhatók, és a fazekas kidobja azokat. Hasonlóképpen, amikor az ego a bölcsesség tűzében kiég, a halált követően nem fog új formában megjelenni, nem fog ismét és ismét újraszületni.”⁹ Jól látszik ebből, hogy az újraszületések során a régi én (a régi edény) az új én (az új edény) születése előtt elpusztul, és a kettő között csak a szubsztancia (az agyag) biztosítja a kontinuitást. Nem is beszélve arról, hogy a fazekas gyakran több összetört kiégetetlen agyagedény anyagából készíti az új edényeket – vagyis csak a felhasznált anyag tekintetében van kontinuitás, a formában nincs. Mindebből az is látszik, hogy míg a földi életet követő halál csupán az én durvaanyag hordozóinak halála, s e halált az én túléli, addig a következő újraszületés már az énnak a halála. A végleges halál tehát nem az életet követi, hanem a halál utáni életet. Ez a „második halál”, és ebben az értelemben mondhatta László András azt, hogy „aki beleszületik egy világba, az bele is hal abba”.¹⁰ Valójában pontosan az újjászületés pillanata egy autoidentifikációs vonal *terminus ad quem*je.

⁹ *The Gospel of Rámakrishna* [New York, 1907, The Vedanta Society], p. 278.

¹⁰ László András szíves szóbeli közlése alapján.

Túl azonban a reinkarnáció keleti és nyugati értelmezésének összes tárgyi különbségén, míg a nyugati reinkarnáció-értelmezés a nyugati ember *szanszárával* való bensőséges és szimbiotikus viszonyának, mondhatni *szanszárába* vetett hitének kifejeződése, addig a keleti ember úgy gondolja, hogy a *szanszára* részének lenni annyi, mint alávetettnek lenni a létesülés-pusztulás, az újralétesülés-újrapusztulás, a tenyészet és enyészet megállíthatatlan körforgásának – márpedig aki része a világnak, azt a világ erői hányják-vetik. A reinkarnáció eszméje tehát kiváló példáját adja annak, miképpen funkcionálhat egyazon tanítás különböző kontextusokba ágyazódva homlokegyenest ellentétesen.

